

et praeſertim a Clerico; non, inquam, conuenit cum opinione peripateticorum, qui nullas admittebant ideas pure intellectuales, quas quidem nos admittimus.

CAPVT II.

De idearum sive notionum differentia.

I.

Ideas sive notiones differre possunt vel ratione *formae*, seu modi quo mens illas percipit, vel ratione *materiae*, seu ipsius rei representatae. Differentiam idearum *formalem* eam dicimus, quae a modo cognoscendi desumitur; differentiam vero *materiale* illam appellamus, quae ab earumdem idearum materia, seu ab ipsa re representata ortum dicit. De gemina illarum differentia dicendum nobis est. Esto igitur

ARTICVLVS I.

De formal iidearum differentia.

Notion, quam habemus de re aliqua, vel sufficit ad rem illam agnoscendum et ab aliis discernendam, vel non sufficit. Hinc nascitur idearum divisio in *claras* et *obscuras*. Claram dicimus ideam, quae menti notas exhibet

bet ad rem ipsam agnoscendam, atque ab aliis discernendam sufficientes. Nominamus vero obscuram, quae notas non sufficientes exhibet. Quare quum voces etiam exprimant ideas; illae poterunt esse clarae vel obscurae, pro ut claram vel obscuram ideam subiectam habent. E. g. voces istae *sol*, *homo*, *avis*, *leo*, *canis* cert. clarae sunt, quia et ipsae notiones, quas significant, clarae sunt. At si animal exterum intuentes, dubitamus, num idem sit cum alio, quod olim vidimus; eius notionem habemus obscuram.

Ex his definitionibus patet, in ideis et *vocibus* obscuris varios esse obscuritatis gradus, pro ut ideae illae, vel voces quibus ideae exprimuntur, plures vel pauciores exhibent insufficientes notas. Quare notio clara, et vox ipsa qua exprimitur, obscurae fiunt, et quae iam obscurae erant, obscuriores evadunt, dum notarum quarundam, quae nobis erant antea praesentes, obliviscimur. Et enim quum notio clara sit ob notarum, quas continet, sufficientem numerum; si aliquas dediscimus, ad rem agnoscendam atque ab aliis discernendam haud amplius sufficient pauiores, quarum recordamur, notae; ideoque notio, quae clara erat, obscura evadit, et quae erat obscura, redditur obscurior.

II. Notionis clarae notas dupli modo considerare possumus. Vel eas uno intuitu comprehendendo, vel singulas a se invicem di-

stingendo. Hinc rursus notio clara, quam habemus, vel *distincta* est vel *confusa*. *Distincta* quidem, si *notas distinguere valeamus*. *Confusa* vero, si *eas distinguere non possimus*. E. g. triangulum aut uno obtutu comprehendimus, aut sigillatim ad singulas circumferentiae eius partes attentionem nostram promovemus. In priori casu *notas non distinguimus*, quae triangulum ab aliis figuris discernunt, et *notio confusa* est. In posteriori autem casu *indicamus*, circumferentiam constare ex tribus lineis, et per hunc numerum laterum a certeris figuris triangulum discernimus, tumque sit *notio distincta*. Itaque rei alicuius *notio potest esse clara simul et confusa*, si nempe confuse tantum et unico veluti intuito amplectamur *notas ad rem distinguendam sufficientes*, quas tamen distinguere et enumerare non possumus. Eadem *perference ratione* si pictura aliqua nobis ob oculos obversetur, nec satis quascumque eiusdem picturae partes uno oculi ictu distinguamus, hanc quidem picturam ab alia qualibet distinguimus, ac proinde claram huius *ideam habemus*, non tamen *distinctam*, quam deinde adquirimus singulas picturae partes attentius contemplando. Neque nos aliquis reprehendere debet, quod duo distinguamus nomina, quibus eamdem significationem tribuit usus loquendi. Id enim maxime observare debent philosophi, ut *notiones illas, inter quas vel*

minima est differentia, diversis nominibus accurate distinguantur.

III. Plures sunt *ideae*, quae licet clarae nequeunt tamen in suas partes resolvi, et ideo semper manent confusae, dicunturque *simplices*, quales sunt *ideae colorum, odorum, saporum* cet. Nam *colorum rubrum clare agnoscimus*, et ab alio quocumque colore distinguimus, quamvis tamen *eas, quibus distinguitur, notas indicare non possimus*. Quare eius *ideam confusam dumtaxat habemus, et eadem est ratio de ceteris ideis simplicibus*.

IV. Fieri potest, ut in re aliqua *notas omnes distinguere easque enumerare valeamus, vel tantum aliquas*. Hinc *idea dividitur in completam et incompletam*. *Idea completa est, quae notas omnes exhibet ad rem in statu quolibet agnoscendam et ab aliis distinguendam sufficientes*. *Incompleta vero, quae notas aliquas continet*. Rursus dum *ideam aliquam distinctam habemus, notarum quae in eadem idea continentur, vel habemus notiones distinctas vel confusas*. Hinc *idea distincta vel est adaequata vel inadaequata*. In priori scilicet casu *idea diciatur adaequata, in posteriori inadaequata vocatur*. *Adaequatae sunt omnes fere geometrarum figurarum notiones; singulas eam figurarum partes accurate considerant geometrae, nec in iis aliquid obscurum relinquunt*. At *incompletae sunt et inadaequatae aliae ple-*

raeque ideae; ita in auro colore, gravitatem, ductilitatem aliaque plurima cognoscimus, sed multo plura ignoramus.

Ex dictis patet, ideam completam differre ab idea distincta, quae notas exhibit ad rem distinguendam sufficientes, sed non omnes. Ceterum id maxime cavendum est, ne temere inadaequatas ideas velut adaequatas nobis fingamus; ex quibus deinde aliud au-deamus inferre. Quamvis enim notae omnes nobis perspectae videantur; fieri tamen potest, ut aliud aliud explorandum supersit. Hinc praecipue iudicium ex notis, quae cognitae sunt, illatum nos in errorem facile induceret.

V. Notio aliqua vel solas continet rei notas, quibus res ipsa agnoscit, et ab aliis distinguiri potest, vel praeter notas illas complectitur etiam alias affectiones ad rem ipsam agnoscendam minime requisitas. In primo casu notio *incomplexa*, in altero *complexa* dicitur. Ita si quis sibi repraesentat lapidem tamquam calidum, aut de turri excelsa delapsum; is notionem habet complexam. At qui lapidem simpliciter et sine aliis adjunctis extensis apprehendit, is lapidis notionem incomplexam habet. Hinc terminus etiam *incomplexus* vel *complexus* vocatur, prout notionem incomplexam vel complexam significat. Terminus incomplexus potest pluribus constare vocibus, ut triangulum rectilineum;

logica artificialis docens, quibus notiones incomplexae respondent. Terminis vero complexis significantur res cum aliis adjunctis ad rem ipsam necessario non pertinentibus, ut quum dicitur triangulum circulo inscriptum, homo doctus.

VI. Ideae alicuius partes vel eidem subiecto simul inesse possunt, vel partes illas simul in eodem subiecto existere repugnat. In primo casu notio sive idea *vera* dicitur; in altero casu *falsa*. Igitur idea *vera* dicitur, quae obiecto suo conformis est; secus autem *falsa*. Porro ad veritatem ideae necesse non est, ut obiectum eius extra mentem existat; (*potest enim obiectum ideae in mente tantum existare, ut in ideis mathematicorum.*) Ita vera est idea trianguli, etiamsi nullum existeret in rerum natura triangulum: satis nempe est ut ideae alicuius partes se mutuo non excludant. Itaque idea vera dici potest, quae est possibilis, falsa autem, quae impossibilis. Hinc paucis verbis absolvitur quaestio a logicis agitata, utrum scilicet ideae capaces sint veritatis et falsitatis.

ARTICVLVS II.

De materiali idearum differentia.

S. Iad perceptionum nostrarum obiecta atten-

Tom. I.

E

dimus, in eis aliqua *immutabilia* observamus, aliqua *mutabilia*. Immutabilia ea sunt, quae in rebus ipsis necessario manent, iisdem manentibus specie et genere. (Mutabilia autem vocamus ea, quae iisdem manentibus specie et genere mutari possunt. Ea omnia, quae subiecto inhaerent vel necessario vel mutabiliter, communi nomine *modi* vel *attributa* appellantur. Quae vero inhaerent necessario, *modi* vel *proprietates essentiales*, aut etiam *attributa essentialia* dici solent. Contra autem *modi accidentales* vel *accidentia* vocantur ea, quae subiecto mutabiliter inhaerent. Sic durities et gravitas in lapide constanter manent; at calor mutabilis est, quum salva lupidis specie adesse vel abesse possit. Porro quamvis modi accidentales a subiecto abesse possint, aliquorum tamen modorum possibilitas ab essentialibus attributis pendet. Ita liquabilitas in plumbō, summa ductilitas in auro pendent ab intima eorumdem corporum textura. Quare attributorum essentialium nomine, illorum quoque modorum possibilitatem deinde intelligemus. Praeter subiectum et modos, qui insunt subiecto, considerari etiam possunt *denominationes externae*, quibus scilicet sit, ut consideratio rei alicuius considerationem alterius includat. Tales denominations dicuntur *relationes*. Ita quum patrem aliquem appello, denominatio illa considerationem liberorum complectitur. Inter res quas-

cumque invicem comparatas relationes plurimae interesse possunt, nimirum inter res quascumque aliquid interest convenientiae vel discrepantiae. Hinc res vel similes sunt, vel dissimiles, vel aliae aliis maiores, vel minores, vel aequales, atque ita relationes plurimae possunt intelligi.

II. Inter illa, quae in subiecto perpetua sunt et necessario manent, concipi solet aliquid attributum primarium, quodcumque sit, ex quo profluant, pendent et oriuntur cetera attributa universa, ceteraque proprietates. Illud autem primum attributum est id, quod *essentiam* dicimus. Quod quidem probe notandum est, ne essentiae nomen obscuritate et aequivocatione laboret. Ita essentiam auri appellamus id omne, quodcumque sit, cuius vi aurum ea omnia habet attributa easque affectiones, quibus praeditum est. Si ea quae in subiecto necessario manent, omnia simul consideremus, non attento attributo primario, ex quo profluant, collectio illa attributorum essentialium dicitur *essentia nominalis*; ut distinguatur ab essentia proprie dicta, quae *essentia realis* appellari solet. De hac duplice essentia fusius deinde tractabimus in metaphysica. Interim observare satis erit, nominalem dumtaxat rerum essentiam cognosci posse, neque ingenuos philosophos ignorantiae suae pudere debet. Nemo enim sine temeritate praesumere potest, sibi nota esse omnia rei alicuius

attributa; temporis progressu innotuerunt proprietates plurimae, quae antea latebant, alias deinde futura aetas detegit. Quum ergo mens nostra finita omnino sit atque limitata; nemo audacter adfirmare debet, perspectam sibi esse intimam rerum essentiam. Et quidem si certum non sit, nota nobis esse omnia rei alicuius attributa, imprudenter omnino quis pronuntiaret ex illo attributo, quod velut omnium primum considerat, profluere etiam alia sibi ignota attributa.

Haec quidem ab omnibus melioris notae logicis observata inveniuntur. At observandum superest, errare plerosque, dum unicum attributum primarium in re aliqua considerant. Saepe enim concipi possunt varia attributa, quorum unum ex alio intelligitur, et versa vice; ita ut ex pluribus attributis derivari possint omnia, quae nobis nota sunt, rei alicuius attributa. Id autem potissimum observare licet in figuraruin geometricarum proprietatibus. Contingit enim saepissime, ut ex una proprietate, quam velut primariam habemus, ad aliarum proprietatum cognitionem perveniamus, et vicissim ex proprietatibus illis, quas tamquam secundarias fingimus, ad proprietatem primariam ac proinde et ad alias omnes proprietates regrediamur. Hac facta observatione finiri possunt lites plurimae, quas de rerum essentia instituere solent scholastici. Quod quidem variis exemplis manife-

PARS I. LOGICES. CAP. II. 69
stum fiet in harum institutionum progressu.

III. Ea, quae in rebus existunt, veluti earum attributa et modi, aut etiam veluti earum relationes ad res alias, repraesentari possunt, vel tamquam rebus ipsis inherentes, vel sigillatim tamquam ab ipsis rebus separatae. Hinc notio dicitur *abstracta*, vel *concreta*. *Abstracta* ea est, *quae aliquid subiectio inherens repraesentat absque ea re, cui inhereret*. *Concreta* autem vocatur, *quae aliquid subiecto inherens repraesentat, ut rei ipsi inherens*. E.g. si color consideretur absque subiecto, cui inhereret, ut color nivis sine nive, abstracta est notio. Sed si subiectum consideretur ut coloratum, veluti nix alba, notio concreta est. Hinc rursus *terminus abstractus* dicitur, qui notionem abstractum significat, ut albitudo. *Terminus autem concretus*, cui notio concreta subiecta est, ut album. In abstracto consideramus rerum modos, attributa, relationes, ubi haec omnia substantiarum instar concipimus. Vnde abstracta esseri solent nominibus substantivis, ut fulgor, albitudo, doctrina; concreta vero adiectivis, veluti lucidus, albus, doctus.

IV. Notiones nostrae vel continent aliqua rebus plurimis communia, vel ad rem unam singularem dumtaxat determinata. Ideo notio dividitur in *communem* seu *universallem*, et *singularem*. In primo scilicet casu idea communis est, in altero singularis. Qua-

re etiam *terminus communis* est, vel *universalis* vel *singularis*, prout notionem communem, vel singularem significat. Sic omnia nomina generum atque specierum, veluti homo, equus cet. sunt termini communes; singulares autem sunt termini, Pythagoras, Aristotleles cet.

V. Genera et species per attributa essentialia constituuntur vel determinantur. Et enim genera et species determinantur per notas, quibus genera et species agnoscimus, et ab aliis discernimus. Notae autem, quibus species et genera distinguuntur, desumi debent ab attributis essentialibus. Quae enim mutabilia sunt, iisdem manentibus genere et specie mutari possunt, ac proinde ad species vel genera distinguenda non valent. Inde autem facile patet, ex varia attributorum essentialium determinatione pendere totam specierum atque generum distinctionem. Species continent attributa essentialia, quae pluribus individuis communia sunt; genera autem ea continent attributa, quae ad plures species pertinent. Verum individua per modos accidentales, relationes, denominationsve externas determinantur. Si nempe ea omnia, quae in speciei infimae notione indeterminata sunt, sive individuis communia, per modi alicuius vel relationis additionem determinantur, ita ut nihil amplius indeterminatum supersit, sed attributa communia ad rem unicam et de-

terminatam restringantur, iam habetur notio individui. Ita si attributa speciei humanae individuis communia, temporis aut locis circumstantiis determinata intelligamus, singularis hominis idea formabitur. Hinc liquet, *individuum* esse ens omnimode determinatum, *principium* autem *individuationis*, de quo tot existans in scholis altercationes, nihil aliud esse, nisi omnimodam *determinationem* eorum, quae subiecto alicui inhaerent.

VI. Ex praecedentibus manifestum est, varias considerandas esse determinationes. Iliae scilicet determinationes, quibus datis ponitur individuum, constituunt *differentiam numericam*, qua nempe individuum ab alio quolibet distinguitur. Ceterae vero determinationes, quibus datis nondum ponitur individuum, in *genericam* et *specificam differentiam* dividuntur. Differentia specifica continet determinationes, quae generi additae speciem constituunt; et differentia generica continet determinationes, quibus genus superius sit inferius. Principium autem individuationis complectitur differentias omnes sive numericas, sive specificas, sive genericas. In eo igitur individuum differt ab universali, quod illius notio nihil involvat, quod non sit determinatum; in universali autem quaedam indeterminata supersint.

VII. Quo artificio mens ideas universales adquirat, ex dictis intelligitur. Omnia, quae

extra nos sensibus externis , et intra nos sensu interno percipimus , sunt singularia. Et enim universalia in singularibus dumtaxat existere possunt , et quidquid exsistit , singulare est , ac proinde notiones omnes , quas per utrumque sensum adquirimus , sunt singulares. Igitur notiones universales , quas deinde comparamus , ex notionibus singularibus sunt deductae. Illae autem notiones universales deduci non possunt ex singularibus , nisi per abstractionem. Et quidem notio speciei id tantum repraesentat , quod plurium individuorum notioni commune est , ac proinde ab individuorum notionibus deduci non potest notio speciei , nisi a determinationibus , quae individua constituant , id separetur , quod pluribus individuis commune est. Iam vero datis notionibus specierum formatur notio generis , separando id , quod pluribus speciebus commune est , vel illa omittendo , quae in una specie determinata sunt , hoc est , quae illam speciem ab alia qualibet distinguunt. Eodem artificio notiones superiorum generum ex notionibus inferiorum derivantur. Exemplum addere non abs re erit , ut notionum universalium ordo et series demonstretur. Quum de Socrate cogitamus , notio , quae nobis praesens est , unicum determinatumque hominem repraesentat. At si notionem ipsam iis omnibus exuamus circumstantiis , per quas Socrates ab alio qualibet individuo distingui-

tur , iam Socrates cum aliis hominibus convenit , et notio singularis evadit universalis , quia non Socratem dumtaxat , sed omnes homines exhibit. Perspicuum est , simili operatione non solum notiones singulares fieri universales ; verum et universales fieri universiores. Nam quemadmodum notio Socratis fit universalis , quum Socratem ut hominem tantum consideramus ; ita notio illa evadet universalior , si eum consideramus ut animal , ac tandem maximam universalitatem adquiret , si eum ut corpus , vel ut ens indeterminate contemplemur. In hoc autem operationum progressu nihil aliud observamus , nisi *praecisionem* a singularibus , ac proinde patet , ideas universales ex singularibus ortum habere. Porro quemadmodum ideae singulares per abstractionem fieri possunt universales , ita inversa operatione ideae universales per compositionem vel additionem fieri possunt singulares. Sic idea universalissima entis per additionem cogitationis repraesentat ens cogitans ; si addatur attributum infinitatis , alia suborietur idea singularis , quae ens cogitans et infinitum nempe Deum unum exhibit. Quae de formali et materiali idearum differentia diximus , ex Wolffii logica contraximus , additis etiam nonnullis.

ARTICVLVS III.

De universalibus, et distinctione graduum metaphysicorum.

I.

Aristoteles Stagyra Macedoniae oppido oriundus, Platonis discipulus, Alexandri Magni praceptor philosophiam universam primus in ordinem digessit, eamque certa methodo tractavit. A libro praedicamentorum seu categoriarum logicae suae initium fecit, existimans ea omnia, quae mente concipi queunt, ad decem supraea genera, quae *praedamenta* seu *categorias* appellavit, posse revocari. Quia vero categoriarum doctrina in scholis magno apparatu tractari consuevit; hanc omnino praetermittere non licet. Sic ergo rem totam explicant. Omnia, quae percipere possumus ad duo supraea genera referri possunt, ad *substantiam* nimirum, quae dicitur *ens per se subsistens*, seu quod subiecto non indiget, cui inhaereat, ad existendum, ut *nix*; et ad *accidens*, quod est in alio tamquam in subiecto, sine quo esse non potest, saltem *naturaliter*, ut albitudo nivis. Quae autem in subiecto sunt, ad novem genera seu *categorias* revocantur ab Aristotele, atque hinc numerus accidentium ex variis interrogationibus, quae fieri possunt de sub-

stantia singulari, colligitur. Quaeri enim potest de Petro *quantus* sit, tumque responderetur magnum aut parvum esse: *qualis* sit, doctus aut pius: *ubi* sit, Romae aut *Lutetiae*: *quando* vixit, saeculo decimoquinto vel decimosexto: *ad quem* referatur, ut cuius sit filius: *quem* situm obtineat, sedet aut iacet: *quid* agat, studet: *quid patitur*, frigus: *quid sit illius habitus*, ita est vestitus, armatus. Itaque secundum Aristotelem, *substantia*, *quantitas*, *qualitas*, *relatio*, *actio*, *passio*, *ubi*, *quando*, *situs*, *habitus*, sunt decem veluti classes, ad quas omnia substantiae singularis praedicata referri possunt. Hoc autem disticho memoriae causa solent includi.

1	2	3	4	5	6
<i>Arbor sex servos ardore refrigerat ustos,</i>					
7	8	9		10	
<i>ruri cras stabo, sed tunicatus ero.</i>					

Arbor substantiam significat, *sex* quantitatem, *servos* relationem, *ardore* qualitatem, *refrigerat* actionem, *ustos* passionem, *ruri* locum aut ubi, *cras* tempus aut quando, *stabo* situm, postrema denique verba *tunicatus ero*, habitum.

II. Categoriarum doctrinae praemisit Aristoteles nonnullas definitiones et divisiones, quas iccirco *antepraedicamenta* dixerunt scholastici. Deinde explicatis categoriis subiunxit alia pauca, quae *postprae dicamenta* vocata

fuere. (Sunt autem postpraedicamenta adflectiones seu proprietates quaedam generales, quae ex praedicamentorum comparatione inter se oriuntur, et heic primo occurunt *opposita*, quae in quatuor species dividuntur, dicunturque *relata*, *contraria*, *privativa* et *contradictoria*. Relativa oppositio est inter duos terminos, quorum unus ad alium refertur, ut pater ad filium. Oppositio contraria dicitur esse inter duo accidentia, quae sub eodem genere posita maxime distant inter se, ut inter virtutem et vitium, calorem et frigus. Privativa oppositio est inter formam seu realitatem, et eius privationem, ut inter vitam et mortem. Contradictoria est inter ens et non ens, ut inter hominem et non hominem, calidum et non calidum. Deinde in postpraedicamentis considerantur *prioritas* atque *simultas*. Vnum dicitur altero prius vel *tempore*, quum unum ante alterum existit; vel *natura* ut sol prior est lumine, quod emitteat; vel *existendi consecutione*, ut animal prius est homine; vel *ordine et dignitate*, ut dux est prior simplici milite. Similiter plura sunt simul vel tempore, vel natura, vel *ciam divisione*, ut species eidem generi subiectae.

III. Quum liber categoriarum Chrysario adolescenti romano obscurior videretur; Porphyrius natione phoenix brevem in Aristotelis categorias isagogen sive introductionem

conscriptis. (Universalia seu praedicabilia ad quinque capita revocavit, nempe *genus*, *speciem*, *differentiam*, *proprium* et *accidens*. Ex iis vero, quae de universalibus iam diximus, facile intelliguntur vulgares universalium definitiones. *Genus* est: *universale*, quod praedicatur de multis specie differentibus in quid incomplete. Quaerenti enim quid sit homo vel leo, respondemus esse animal. Addenda autem est *differentia specifica*, ut hominis vel leonis notio compleatur. Vnde *species* definitur: *universale*, quod praedicatur de multis solo numero differentibus in quid complete. Quaerenti enim quid sit Petrus, respondetur esse hominem. *Differentia* est: *universale*, quod de multis praedicatur in quale, quid, seu in quale post quid; quum enim quaesitum est, quid sit homo, et responsum fuit eum esse animal; iterum quaeritur quale sit animal tumque respondetur, rationale. *Proprium* est: attributum *universale*, quod alicui speciei omni, et soli ac semper convenit, ut triangulo habere tres angulos. Proprium tamen quattuor modis apud Porphyrium dicitur. I. Quod soli alicui speciei convenit, non omni, ut homini soli, non omni convenit esse medicum. II. Quod convenit omni speciei, sed non soli, ut homini esse bipedem. III. Quod soli speciei, et omni, sed non semper convenit, ut vigilare et dormire soli quidem animali, sed non semper con-